

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Próba określenia świadomości narodowej młodzieży narodowości polskiej i narodowości czeskiej na tle wiedzy historycznej badanych grup uczniów

Author: Jolanta Suchodolska

Citation style: Suchodolska Jolanta. (1994). Próba określenia świadomości narodowej młodzieży narodowości polskiej i narodowości czeskiej na tle wiedzy historycznej badanych grup uczniów. W: T. Lewowicki (red.), "Poczucie tożsamości narodowej młodzieży : studium z pogranicza polsko-czeskiego" (S. 15-28). Cieszyn : Uniwersytet Śląski. Filia

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

PRÓBA OKREŚLENIA ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ MŁODZIEŻY NARODOWOŚCI POLSKIEJ I NARODOWOŚCI CZESKIEJ — NA TLE WIEDZY HISTORYCZNEJ BADANYCH GRUP UCZNIÓW

Otwarcie granic pomiędzy Polską a Czechami wywołało ożywienie kontaktów między mieszkańcami obu krajów. Siłą rzeczy kontakty te najbardziej intensywnie zachodzą na pograniczu, wzmagając wzajemne zainteresowanie zarówno kulturą, jak i przeszłością historyczną narodów. Jest to zjawisko tym bardziej istotne, że wśród ludności obu krajów narosło wiele wzajemnych, nie zawsze do końca uzasadnionych uprzedzeń. Te kontakty mogą przyczynić się do zmiany dotychczasowych wyobrażeń i stereotypów, jednak kierunku tych zmian nie jesteśmy w stanie przewidzieć.

Perspektywa dokonujących się zmian w mentalności, zmian we wzajemnym spostrzeganiu kultury, historii, tradycji czy też sfery gospodarczej obu krajów, skłania do podjęcia badań, które pozwoliłyby uchwycić owe zmiany oraz stan świadomości w dniu dzisiejszym, a także pozwoliłyby odpowiedzieć w przyszłości na pytanie, w jakim stopniu zmiany te dotyczą młodzież.

Z uwagi na fakt, iż badane zjawiska wiążą się z problemami istnienia więzów z ojczyzną, poczucia przynależności do danej zbiorowości, utożsamiania się z historyczną przeszłością i kulturą narodu, a więc z problemem świadomości narodowej, uważam za słuszne przedstawienie definicji tego pojęcia. Posłużę się definicją sformułowaną przez Andrzeja Brożka.

Pod pojęciem świadomości narodowej rozumie się „traktowaną w sposób ulegający przemianom samowiedzę członków zbiorowości o istnieniu wewnątrzgrupowych więzi społecznych, uwarunkowanych wspólnotą języka, tradycji i aspiracji odróżniających tą zbiorowość od innych, przy czym na najważniejszym szczeblu tej samowiedzy owe aspiracje obejmują potrzebę posiadania własnego państwa.”¹⁾

Na wytworzenie się określonej świadomości narodowej wpływają w szczególności więzy etniczne, język, organizacja polityczno — terytorialna, struktura gospodarcza i społeczna, wspólne losy dziejowe oraz kultura, a więc wszystkie obiektywne więzi, warunki i czynniki kształtujące zbiorowość narodową.²⁾ Uzewnętrznia się ona w różnych wytworach kultury oraz w postawach i zachowaniach ludzi, co stanowi o olbrzymim znaczeniu czynnika świadomości narodowej w procesach narodotwórczych większych grup społecznych. Tym samym może w znacznym

stopniu wpływać na przebieg tych procesów. Świadomość narodowa wyraża poczucie wspólnoty i solidarności z danym narodem oraz towarzyszące mu poczucie odrębności wobec innych narodów. U podstaw tworzenia się świadomości narodowej tkwi również poczucie wspólnoty losów i doświadczeń historycznych oraz wynikający z niej emocjonalny stosunek do dziejów własnej grupy narodowej,³⁾ przyjmujący postać emocjonalnej identyfikacji z grupą o określonej, indywidualnej przeszłości.

Świadomość narodowa z uwagi na swój historyczny aspekt jest produktem pewnej społecznej, przestrzennej i psychologicznej ruchliwości.⁴⁾ Treść tego pojęcia ulega więc „zmianie w czasie i przestrzeni.”⁵⁾ Na dowód tego stwierdzenia, w odwołaniu się do faktów historycznych dodam, że w polskojęzycznej społeczności Śląska Cieszyńskiego po obu stronach Olzy, żyjącej w przeszłości przez kilka wieków poza granicami państwa polskiego, obca była zapewne polska świadomość narodowa. Zamieszkujący tu ludzie nie uświadamiali sobie prawdopodobnie tego, że pod względem etnicznym są Polakami. W miejsce niewykształtowanego poczucia świadomości narodowej towarzyszyło naszym przodkom przede wszystkim poczucie przynależności do danej zbiorowości społecznej, religijnej i językowej.⁶⁾

Ten stan rzeczy zaczął ulegać zmianie w okresie poprzedzającym bezpośrednio Wiosnę Ludów⁷⁾, jakkolwiek na początek dotyczył wąskiej grupy ludzi.⁸⁾ Przyspieszenia nabrał po Wiośnie Ludów, stając się coraz bardziej intensywnym pod koniec XIX w.⁹⁾ Działo się tak między innymi dzięki działalności wielu organizacji narodowych¹⁰⁾, religijnych¹¹⁾, społecznych¹²⁾, a także osobistemu zaangażowaniu licznej grupy działaczy. Dzięki temu w wiek XX znacząca część polskojęzycznej ludności weszła z poczuciem przynależności do polskiej grupy narodowej. Dowodem takiego twierdzenia może być występowanie również u nas organizacji paramilitarnych.¹³⁾ Najpełniejszym zaś dowodem tego stanu rzeczy mogą być wypadki z roku 1918, przede wszystkim masowy udział ludności polskiej w wielkich wiecach patriotycznych.¹⁴⁾

Tym niemniej na tle dokonujących się przeobrażeń i trwających procesów tworzenia się narodowej świadomości, funkcjonowała wciąż jeszcze znaczna grupa ludności przynależącej do polskiego kręgu etniczno-językowego, jednakże obojętnej pod względem narodowym. Ta grupa ludności o niewykrystalizowanej świadomości narodowej, o „chwiejnej równowadze narodowej”,¹⁵⁾ zwiększała się wraz z agresywną polityką nacjonalistów czeskich. Polityka ta przejawiała się m. in. w masowych przesiedleniach ludności z Zaolzia do innych regionów Czech czy na Słowację, co utrudniało rozwój życia gospodarczo-kulturalnego polskiej społeczności. Kolejną tragedią (z tego punktu widzenia) dla Śląska Cieszyńskiego (wraz z Zaolziem) była II wojna światowa. Wówczas to uwidoczniła się szczególnie silno swoista niejednorodność postaw. Nierzadko więc wewnątrz polskiej grupy narodowej traciła swą trwałość wraz ze

zmieniającymi się warunkami oraz szansę na przetrwanie.¹⁶⁾ W przypadku samego Zaolziańskiego Śląska Cieszyńskiego wszystkie przemiany społeczne i polityczne (migracje do Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego) w Polsce i Czechosłowacji prowadziły do znacznego utożsamiania się polskiej grupy narodowej ze społeczeństwem czeskim.

W okresie powojennym w polskiej części Śląska Cieszyńskiego ludność mogła swobodnie kształtować swoją świadomość, jakkolwiek i tutaj dostrzegamy zjawiska negatywne z punktu widzenia procesów narodowych (nie nacjonalistycznych). Mam tu na myśli zwłaszcza takie czynniki jak: pewien kosmopolityzm zachowań, wpływ konsumpcyjnych wzorów zachodnich, zwłaszcza lansowanych przez niektóre osoby wyjeżdżające na stałe za granicę. W tej sytuacji — biorąc pod uwagę wspomnianą wyżej intensyfikację kontaktów mieszkańców Polski i Czech — należy podjąć próbę uchwycenia aktualnego stanu świadomości narodowej młodzieży mieszkającej po obu stronach Olzy. Z uwagi na fakt, że jest to zjawisko bardzo szerokie, skupię się tylko na dwu jego elementach, tzn. próbie uchwycenia samooceny znajomości problemów Polski i Czech w aspekcie kultury i ludności obu krajów oraz samooceny znajomości historii Polski i Czech przez młodzież polską i czeską, a także przez młodzież z Zaolzia (w zdecydowanej większości obywateli czeskich lub dzieci obywateli czeskich narodowości polskiej).

Następnie zostanie podjęta próba określenia, czy istnieje korelacja pomiędzy stanem wiedzy o wspomnianych krajach, a utożsamianiem się z polską bądź czeską grupą narodową.

Pierwsze z postawionych pytań dotyczy znajomości problemów Polski przez dzieci i młodzież polską, problemów Czech przez dzieci i młodzież czeską i wreszcie obu krajów przez dzieci i młodzież polską po obu stronach Olzy oraz przez młodzież czeską.

Badania prowadzono wśród dzieci narodowości polskiej i czeskiej uczęszczających odpowiednio do szkół polskich w Polsce i szkół z polskim językiem nauczania na Zaolziu oraz do szkół czeskich w Czechach.

Jeśli chodzi o dzieci uczęszczające do szkół z polskim językiem wykładowym na Zaolziu, można wysunąć pogląd, że styczność tej grupy młodzieży z kulturą polską odbywa się poprzez proces dydaktyczno-wychowawczy w szkole, jak i za pośrednictwem kontaktu z polskimi środkami masowego przekazu (prasa, radio, telewizja). Są to niebagatelne czynniki podtrzymujące jej identyfikację z polską kulturą, jednak — jak sądzę — najważniejszą rolę w tym względzie odgrywa rodzina, zwłaszcza jeśli tradycje polskie są w niej szczególnie żywe. Duże znaczenie mogą tu mieć także kontakty z mieszkańcami Polski, które na ogół ograniczają się jednak do spotkań rodzinnych, bądź wycieczek do Polski w ramach tzw. małego ruchu granicznego. Nie bez znaczenia dla podtrzymywania związków z polskością jest też działalność polskich organizacji kultural-

no-oświatowych (szczególnie PZKO), aczkolwiek udział młodzieży w życiu tychże organizacji zdaje się wykazywać stagnację.

Celem więc niniejszego opracowania jest próba określenia stopnia znajomości problemów Polski i Czech, historii obu krajów, przez dzieci i młodzież polską, czeską oraz dzieci i młodzież mieszkającą na Zaolziu.

Samoocena znajomości problemów Polski i Czech (w aspekcie historii i kultury obu narodów) dokonana przez dzieci i młodzież narodowości polskiej i narodowości czeskiej

Postawione w ankiecie pytanie dotyczyło oceny stopnia znajomości problemów Polski w opinii dzieci i młodzieży polskiej, problemów Czech w opinii grupy dzieci i młodzieży czeskiej i wreszcie znajomości obu tych krajów przez dzieci i młodzież z Zaolzia. W przypadku grupy dzieci z Zaolzia sformułowanie pytania dotyczącego znajomości wymienionych problemów dla obu krajów jest uzasadnione tym, że aczkolwiek posiadają one polskie pochodzenie etniczne, to jednak żyją poza granicami Polski. Należy się więc domyślać, że w jakimś stopniu sytuacja ta powinna wpływać na ich zakres wiedzy i zainteresowań.

Jeżeli chodzi o dzieci i młodzież polską, zdecydowana większość, bo aż 66% uczniów deklaruje średni stopień znajomości problemów Polski. Dobrą znajomość problemów naszego kraju wykazuje 21,3% dzieci i młodzieży. Uwagę zwraca niewielka liczba tych, którzy są przekonani, że ich znajomość spraw polskich jest bardzo dobra (0,21% ankietowanych) lub bardzo słaba (0,69% ankietowanych), 11,8% uczniów uchyliło się od odpowiedzi na to pytanie.

W przypadku młodzieży czeskiej wyniki badań dotyczących znajomości problemów Czech prowadzą do wniosku, iż nie występują tu znaczne rozbieżności w porównaniu z wynikami badań dotyczących wiedzy polskiej młodzieży o Polsce. Grupa deklarująca przeciętną (średnią) znajomość spraw własnego kraju obejmuje 65%, znajomość dobrą natomiast 22% uczniów. Bardzo dobrą znajomość problemów własnej Ojczyzny wykazuje 0,3%, a bardzo słabą 12,7% dzieci.

Interesująco przedstawiają się odpowiedzi na powyższe pytania udzielone przez dzieci i młodzież zaolziańską. 70,5% Zaolziaków¹⁷⁾ uważa, że ich znajomość problemów Polski kształtuje się na średnim poziomie i aż 15% sądzi, że ich zasób wiadomości z tego zakresu jest bardzo dobry. Co ciekawe niewielka liczba uczniów (4,5%) deklaruje, że zna problemy polskie w niewielkim stopniu. Różnice w deklaracjach dziewcząt i chłopców są niewielkie (statystycznie nieistotne) na korzyść dziewcząt¹⁸⁾.

Odwołując się do powyższej kwestii, można wysunąć pogląd, iż istniejący stan znajomości problemów Polski może stać się bodźcem czy motywacją do zgłębienia wiedzy w tej dziedzinie, pod warunkiem jednak,

że dotychczasowa wiedza zostanie uznana przez nich za mało wystarczającą. Powszechna opinia respondentów głosi, że obywatele polskiego pochodzenia z różnych krajów, również Polacy w Czechach, mają bardzo skromną wiedzę o Polsce i sami oceniają ją ze znacznym krytycyzmem¹⁹⁾.

Znajomość problemów czeskich wśród dzieci i młodzieży zaolziańskiej niewiele różni się, jej zdaniem, od znajomości problematyki polskiej. Około 72% ankietowanych uważa, że orientuje się w niej w stopniu średnim, 20,8% uczniów z Zaolzia ocenia swoją znajomość tego zagadnienia jako dużą. Pominąwszy nieliczną grupę osób, które wstrzymały się od udzielenia odpowiedzi na pytanie, tylko 0,9% badanych uważa stopień swej znajomości Czechosłowacji (dzisiaj Czech i Słowacji) za niewielki. Bardzo ważną natomiast wydaje się być informacja na temat źródeł pochodzenia tej wiedzy. Można w tym miejscu zasygnalizować, że szkoła polska na Zaolziu winna być wyjątkowo prężnie działającą placówką, bezpośrednio oddziaływującą na postawy dzieci i młodzieży oraz stanowić dla nich pierwszoplanowe źródło wiedzy o Macierzy²⁰⁾.

Wyniki przeprowadzonych badań w tym zakresie skłaniają jednak do stwierdzenia, że szkoła polska w Czechach zajmuje wyjątkowo niską pozycję, w niewielkim stopniu wprowadzając w obieg polskiej kultury, a ograniczając się jedynie do nauki języka²¹⁾. Należy tu bowiem przypomnieć, że szkoły z polskim językiem wykładowym na Zaolziu realizują program nauczania szkół czeskich, a więc różnica polega wyłącznie na tym, że treści te przekazywane są dzieciom w języku ojczystym. W tej sytuacji dominującą rolę w przekazywaniu informacji o Polsce, jej kulturze, tradycjach pełni rodzina oraz środki masowego przekazu.

W związku z powyższą kwestią warto przytoczyć uzyskane wyniki dotyczące samooceny znajomości historii Polski i Czech badanej grupy uczniów.

Zagadnienie przedstawione zostało w oparciu o badania w dwóch kategoriach wiekowych (I — dzieci szkół podstawowych — VIII sp i II — młodzieży szkół ponadpodstawowych — II i IV pp)²²⁾.

Samoocena znajomości historii Polski i Czech w opinii młodzieży ze szkół podstawowych i ponadpodstawowych

Na podstawie badań przeprowadzonych wśród dzieci i młodzieży polskiej, młodzieży czeskiej oraz młodzieży szkół polskich na Zaolziu uzyskano następujące wyniki.

Wśród uczniów uczęszczających do szkół podstawowych w Polsce 20,7% deklaruje dobrą znajomość historii Polski, 68% ankietowanych uważa, że zna średnio, 11,3% badanych sygnalizuje natomiast brak znajomości powyższego zagadnienia.

Uczniowie czeskich szkół podstawowych w większości deklarują średnią znajomość historycznej przeszłości narodu polskiego (40,3% uczniów) 10% z nich uważa, że dobrze zna historię Polski, a 25,7% krytycznie ocenia swą niewiedzę z tego zakresu.

Wśród dzieci z Zaolzia historię Polski zna dobrze 17,9%, średnio 73% uczniów, nie zna jej wcale 9,1% badanych.

Historię Czech zna dobrze tylko 16% dzieci w Polsce, 32,4% zaś utrzymuje, że zna ją średnio, 1,6% uczniów nie podaje odpowiedzi na to pytanie, a 50% przyznaje się do swej niewiedzy na ten temat.

Jeżeli chodzi o znajomość historii Czech przez dzieci czeskie, to 12% z nich podaje, że jest ona dobra, 48% uczniów ocenia ją jako średnią 31,5% uczniów szkół czeskich nie zna historii swojego kraju, a 8% tychże dzieci nie wypowiada się w tej kwestii.

Dobre opanowanie wiedzy historycznej dotyczącej Czech przypisuje sobie 12,5% uczniów sp na Zaolziu, 81% badanych ocenia swą wiedzę na ten temat jako średnią. Tylko 6,5% uczniów uważa, że nie zna historii kraju, w którym żyje.

Zarówno dzieci polskie, czeskie, jak i dzieci z Zaolzia, deklarują także znajomość historii innych krajów. Dane są tu następujące.

12% polskich uczniów utrzymuje, że zna dobrze historię Niemiec, 20% z nich deklaruje średnią znajomość historii Włoch, 68% tychże nie odpowiada na to pytanie.

Wśród dzieci czeskich 10,3% ośmioklasistów podaje, iż zna historię innych krajów, narodów w stopniu średnim, jednak nie wymienia jakie to kraje, 4,7% przyznaje, że nie orientuje się na temat, zaś aż 85% badanej grupy nie podejmuje tego tematu.

W przypadku dzieci zaolziańskich, 11% tej grupy sądzi, że wykazuje się dobrą wiedzą z historii Francji i Włoch, 27,2% orientuje się w historii Anglii i Stanów Zjednoczonych. Na powyższe pytanie nie odpowiada 26,8% tychże dzieci, a 35% z dużą dozą krytycyzmu ocenia swój zasób wiadomości.

Kwestia znajomości historii obu krajów w ujęciu młodzieży polskiej, czeskiej i zaolziańskiej przedstawia się następująco.

Młodzież polska w zdecydowanej większości deklaruje średnią znajomość historii swego kraju (70,6% uczniów). 25,5% uczniów ocenia ją na wysokim (dobrym) poziomie. Nieliczni z badanych (3,9%) sądzą, że nie posiadają elementarnych wiadomości na ten temat.

Jeżeli chodzi o młodzież narodowości czeskiej, znaczny procent tej grupy ocenia swą znajomość polskiej przeszłości historycznej na poziomie średnim (46,5% badanych), 9,7% uważa, że zna ją dobrze. 27% młodzieży czeskiej przyznaje, iż nie jest ona znana. 16,8% z nich pozostawiło tą kwestię bez odpowiedzi.

Młodzież zaolziańska również w większości jest zdania, że jej stopień znajomości historii Polski jest średni (tak sądzi 78,5%), 19% ocenia swą

wiedzę jako dobrą. Nieliczni tylko sądzą, że nie znają historii Polski wcale.

Historię Czech zna średnio 42,9% polskiej młodzieży, zaś dobrze 7% tychże uczniów. Nie orientuje się w tym zagadnieniu 50,1% badanych.

Co się zaś tyczy znajomości historii narodowej przez Czechów, 21% z nich twierdzi, że nie jest ona dostatecznie znana. Tylko 4% młodzieży deklaruje dobrą znajomość historii ojczystej, a 37,1% nie wypowiada się na ten temat wcale, podobnie jak na temat znajomości historii innych krajów.

Historię państwa czeskiego zna również w stopniu średnim 66,7% młodzieży z Zaolzia, w stopniu dobrym 31,4% tej grupy. Nie orientuje się w tej problematyce 1,9% uczniów szkół na Zaolziu.

Uczniowie polskich szkół ponadpodstawowych w kraju znają (jak sami twierdzą) dobrze historię Niemiec (2% badanych), średnio historię Anglii i Stanów Zjednoczonych (2%). Większość tychże uczniów nie udzieliła odpowiedzi na postawione w ankiecie pytanie o znajomość tego zagadnienia (96% uczniów).

Młodzież zaolziańska deklaruje dobrą znajomość historycznej przeszłości Francji i Stanów Zjednoczonych (10%), średnią znajomość historii Niemiec (29% młodzieży). 26% uczniów nie zna historii żadnego z państw, natomiast 35% z nich nie wypowiada się na ten temat.

Wyniki badań z omawianego powyżej zakresu przedstawiają odpowiednio tabele 1 i 2.

Tab. 1 Samoocena znajomości historii Polski i Czech w opinii uczniów klas ósmych sp w Polsce, Czechach i na Zaolziu (podano w procentach)

poziom znajomości	dzieci polskie			dzieci czeskie			dzieci z Zaolzia		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c
dobry	20,7	16	Niem. 12	10	12	—	17,9	12,5	Fran. Włoch 11
średni	68	32,4	Włoch 20	40,5	48,5	10,3	73	81	Angl, USA 27,2
nieznajomość	11,3	50	—	25,7	31,5	4,7	9,1	6,5	35
brak odpowiedzi na pytanie	—	1,6	68	24	8	85	—	—	26,8

a — znajomość historii Polski

b — znajomość historii Czech

c — znajomość historii innego kraju

Tab. 2 Obraz samooceny znajomości historii Polski i Czech w opinii uczniów szkół ponadpodstawowych (podano w procentach)

poziom znajomości	młodzież polska			młodzież czeska			młodzież z Zaolzia		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c
dobry	25,5	7	Niem. 2 Angl. USA	9,7	4	—	19	31,4	Fran. USA 10
średni	70,6	42,9	2	46,5	37,9	—	78,5	66,7	Niem. 29
nieznajomość	3,9	50,1	—	27	21	—	2,5	1,9	26
brak odpowiedzi na pytanie	—	—	96	16,8	37,1	—	—	—	35

a — znajomość historii Polski

b — znajomość historii Czech

c — znajomość historii innego kraju

Jak na tle przedstawionych powyżej deklaracji dzieci i młodzieży z Polski i Czech (deklaracji dotyczących znajomości problemów obu krajów, a także znajomości historii) prezentuje się rzeczywisty stan wiedzy historycznej badanych grup wiekowych?

Stan wiedzy uczniów z zakresu historii a próba identyfikacji historycznej

Zjawisko identyfikacji z grupą uznawane jest za jedno z kluczowych zagadnień społeczno-socjologicznych — zagadnienie wywołujące wiele kontrowersji. Powszechnie uważa się, że identyfikacja polega na postrzeganiu przez jednostkę siebie jako członka grupy, co wiąże się z emocjonalnym stosunkiem do przynależności do grupy²³⁾.

Mówiąc o identyfikacji z grupą społeczną lub krajem należy pamiętać, że jednym z istotnych jej wskaźników jest zainteresowanie przeszłością i próba znalezienia swoich korzeni w tejże przeszłości. Tak więc o identyfikacji z grupą poprzez świadomość wspólnoty dziejów historycznych może świadczyć znajomość faktów z przeszłości tej grupy oraz znajomość wybitnych postaci z nią związanych w latach minionych bądź współcześnie²⁴⁾.

Problem identyfikacji szczególnie interesująco przedstawia się tam, gdzie występuje szczególne zagęszczenie zjawisk i procesów społecznych. Niewątpliwie takim miejscem jest pogranicze — obszar przenikania się dwóch sąsiadujących ze sobą grup²⁵⁾. Wraz ze zmianami atrakcyjności czy dominacji występujących tam grup istnieje lub może istnieć skłonność do większego utożsamiania się raz z jedną, raz z drugą grupą narodową.

W świetle wyników badań opinii publicznej polska młodzież zdecydowanie czuje się Polakami, wyraźnie uzewnętrzniając swą więź ze społeczeństwem polskim oraz poczucie przynależności do tejże narodowości. Sąd ten znajduje liczne potwierdzenie w codziennych kontaktach ze społecznością polską po drugiej stronie Olzy. Grupa ta wykazuje szeroką gamę zainteresowań, jednak historia nie cieszy się dużą popularnością, w konsekwencji czego znajomość najważniejszych faktów historycznych uchodzi za tak niską²⁶⁾.

Odpowiadając na pytanie o fakty historyczne pozytywne wpływające na losy ludności polskiej na Zaolziu w przeszłości, uczniowie szkół w Polsce wymieniają najczęściej odzyskanie niepodległości po I wojnie światowej (VIII sp — 63%, II pp — 56,6%, IV pp — 70,1%), Konstytucję 3 maja (VIII sp — 25,2%, II pp — 23%, IV pp — 10,6%), Bitwę pod Grunwaldem (VIII sp — 10%, II pp — 20,4%, IV pp — 19,3%). Ponadto, za fakty o pozytywnym znaczeniu uczniowie uznają także przyjęcie chrześcijaństwa, konferencję w Jałcie i Poczdamie. Te odpowiedzi zajmują jednak nieznaczny procent w opiniach uczniów (1,8%). Uczniowie szkół ponadpodstawowych za ważne dla Polaków z Zaolzia uznają również „przejście z komunizmu do demokracji”.

W odpowiedzi na pytanie dotyczące wydarzeń historycznych o negatywnym znaczeniu dla autochtonicznej ludności polskiej w Czechach, uczniowie w Polsce generalnie wymieniają najczęściej I i II wojnę światową i zabory (deklaracje młodzieży — VIII sp — 72,7%, II pp — 75,3%, IV pp — 80%, rozbiory Polski (VIII sp — 26%, II pp — 19,9%, IV pp — 15,0%). Wśród odpowiedzi są również fakty historyczne tj. stan wojenny (VIII sp — 1,0%, II pp — 3,1%, IV pp — 4%) i inne fakty (VIII sp — 0,3%, II pp — 1,7%, IV pp — 1,0%). Jeżeli chodzi o uczniów szkół czeskich, tylko 15% z nich przytacza II wojnę światową. Pozostała część nie podaje odpowiedzi na to pytanie.

Odwołując się do wypowiedzi dotyczących tego zagadnienia przedstawionych przez uczniów z Zaolzia trudno je jednoznacznie określić, a to ze względu na ich dużą rozbieżność. Powyższa uwaga odnosi się do wydarzeń historycznych wywierających pozytywny wpływ na losy ludności polskiej na Zaolziu. Po pierwsze — I i II wojna światowa w opinii 44% badanych uchodzi za okres zgudny dla Polaków-Zaolziaków, podczas gdy aż 56% uważa te wydarzenia historyczne za pozytywne. Również odzieszenie Zaolzia od Polski uznawane jest przez część badanych za zjawisko o pozytywnym znaczeniu. Taką formę odpowiedzi deklaruje 38,5% badanych, aczkolwiek 57% uczniów uważa, że to wydarzenie historyczne niekorzystnie odbiło się na życiu Polaków za Olzą. Część uczniów nie wypowiada się na ten temat.

Wszystkie odpowiedzi uczniów dotyczące tego problemu ograniczają się w zasadzie wyłącznie do wyżej wymienionych zagadnień, co sugeruje niewielki stopień znajomości historii Polski. Ponadto, na bazie powyższych

zagadnień nie trudno zauważyć niepokojące zjawisko związane z niewykrystalizowaną hierarchią wartości. Takie fakty jak I wojna światowa, okupacja hitlerowska, a także przejęcie Zaolzia przez Czechy — bez względu na to, czy jest się Polakiem mieszkającym w kraju czy też poza jego granicami — powinny być rozumiane jednakowo. Są to bowiem wydarzenia drastyczne, wręcz tragiczne dla losów ludności polskiej. Stąd też dziwi tak wielka rozbieżność w ich interpretacjach i wartościowaniu.

W odpowiedzi na pytanie o znajomość sławnych postaci historycznych, generalnie młodzież w Polsce wymienia Tadeusza Kościuszkę, Mieszka I, Bolesława Chrobrego, Władysława Jagiełłę, Napoleona Bonaparte, Marcina Lutra, Józefa Piłsudskiego, Jana III Sobieskiego, Hitlera, Stalina, Władysława Sikorskiego oraz Jana Paderewskiego, a z postaci współczesnych — Lecha Wałęsę oraz Vaclava Havla.

Wśród ósmoklasistów największą popularnością cieszy się Tadeusz Kościuszko, którego sylwetkę wymienia 28,3% uczniów. Dużą liczbę wyborów uzyskał także Bolesław Chrobry (27%), Józef Piłsudski (19,8%). Władysława Sikorskiego wymienia 7,2% uczniów, Lecha Wałęsę 7%, Napoleona Bonaparte 5,9%, sylwetkę Marii Teresy 3% młodzieży, 1,9% badanych podaje inne postacie historyczne. Młodzież szkół ponadpodstawowych spośród popularnych postaci historycznych wymienia najczęściej Tadeusza Kościuszkę (31,2%) i Mieszka I (21,0%). Napoleona, Marcina Lutra oraz Marię Teresę wymienia łącznie 19% badanej grupy młodzieży z II i IV klasy szkół ponadpodstawowych, natomiast Jana III Sobieskiego 15% uczniów. Postać J. Piłsudskiego i J. Paderewskiego, Stalina i Hitlera podaje również w łącznym zestawieniu 13,8% tejże młodzieży.

Młodzież czeška wymienia postacie (osoby) narodowości czeškej. Uczniowie klasy VIII sp — najczęściej wymieniają J. Husa (43%), V. Havla (37,0%), J.A. Komeńskiego (15%), Napoleona (3,2%) oraz inne mniej znane postacie (1,8%).

Uczniowie szkół ponadpodstawowych podają odpowiednio: II kl. pp — Masaryka (40%), J.A. Komeńskiego (32,5%), J. Husa (25%), Karola IV (2%) oraz innych K. Kolumba, Marię Teresę (0,5%), IV kl. pp — J.A. Komeńskiego (54%), J. Husa (23,7%), Masaryka (17%), Karola IV (4,3%) oraz innych (1%).

Wśród uczniów szkół zaolziańskich za najbardziej cenionych uchodzą Mieszko I, Bolesław Chrobry, Królowa Jadwiga, Kazimierz Wielki, Jan III Sobieski, Juliusz Słowacki, Pablo Picasso, Napoleon, Vaclav Havel. Uczniowie poszczególnych klas wymieniają:

VIII sp — J.A. Komeński (39,8%), K. Kolumb (23%), Bolesław Chrobry (21,3%), J. Hus (9,2%), M. Kopernik (5%) i inni J. Słowacki, V. Havel — 1,7%

II pp — J.A. Komeński (42%), Bolesław Chrobry (18%), Mieszko I (14,2%), J. Słowacki (12%), H. Sienkiewicz, W. Szekspir (7%), J. Hus, V. Havel, Napoleon Bonaparte (6,8%)

Odpowiedzi uczniów z obu grup wiekowych są podobne, na co wpłynęła zapewne wiedza szkolna i potoczne informacje.

Reasumując, młodzież polska z Zaolzia wykazuje zadowalający stopień znajomości znanych postaci historycznych związanych z Polską (sławnych rodaków-władców, polityków, sławnych poetów, odkrywców, pisarzy). Jest to aspekt pozwalający na pewien optymizm związany z poczuciem więzów z historyczną przeszłością narodu polskiego. Taki stan rzeczy może stanowić potwierdzenie sądu, że wśród wielu dziedzin zainteresowań młodzież wykazuje duże zainteresowanie i znajomość znanych postaci historycznych²⁷⁾.

Składane przez dzieci i młodzież deklaracje dotyczące znajomości problemów Polski, jej historii i kultury, nie zawsze znajdują odzwierciedlenie w codziennej rzeczywistości.

Ponadto, można stwierdzić, że dzieci i młodzież polska w kraju generalnie oceniają swoją znajomość historii Polski na średnim poziomie, przy czym, w przypadku uczniów szkół podstawowych, taką właśnie znajomość deklaruje 68% uczniów, natomiast 20,7% z nich ocenia ją jako dobrą. 50% uczniów przyznaje się do nieznajomości historii czeskiej. Młodzież ze szkół ponadpodstawowych ocenia swą wiedzę o Polsce na poziomie średnim (70,6%), 25,5% — ocenia ją jako dobrą. Nieznajomość historii narodu czeskiego deklaruje 50,1% badanych (42,9% uczniów uważa poziom swej wiedzy za średni).

Sąd ten znajduje liczne potwierdzenia w odpowiedziach na pytania dotyczące znajomości sławnych postaci i faktów historycznych szczególnie ważnych dla losów ludności polskiej na Zaolziu. Istotnie, można stwierdzić, że wiedza dzieci i młodzieży polskiej o kraju macierzystym charakteryzuje się dość wysokim poziomem.

Deklaracje dzieci dotyczące znajomości problemów Polski oraz historii narodu nie są więc zawyżone. Stan ten można uznać za zadowalający. Dobra orientacja w historycznej przeszłości kraju jest fundamentem silnego poczucia przynależności do danej zbiorowości oraz silnej identyfikacji tych dzieci z polską grupą narodową. Taki stan rzeczy sugeruje więc wysoki stopień świadomości narodowej polskich dzieci i polskiej młodzieży.

Dzieci narodowości czeskiej deklarują dość dobrą znajomość historii Polski — (40,3%) uczniów, a także znajomość historii Czech — (48,5%), choć 31,5% uważa, że nie zna jej wcale. Tymczasem sąd ten nie znajduje swego odniesienia w uzyskanych wynikach badań. Wymieniane postacie historyczne to wyłącznie sylwetki narodowości czeskiej. Jeżeli chodzi o znajomość wydarzeń historycznych ważnych dla losów Polaków na Zaolziu, tylko 15% przytacza — jako wydarzenie o negatywnym wpływie — II wojnę światową. Pozostała część nie podaje żadnych innych odpowiedzi na zadane pytania. Wśród młodzieży czeskiej z kolei około 40% uczniów uważa, że zna historię swojej ojczyzny (4% — w stopniu dobrym, 37,9%

— w stopniu średnim). Na uwagę zasługuje fakt, że 37,1% uczniów nie wypowiada się na ten temat. Nie deklaruje również znajomości historii innych krajów. Istotnie z innych badań wynika, że słaba znajomość historii czeskiej przez dzieci tej narodowości jest konsekwencją upadku tego państwa po 1619 r. (tzn. po Bitwie pod Białą Górą), co stworzyło w świadomości czeskiej sporą lukę historyczną.²⁸⁾

Uczniowie polskich szkół na Zaolziu w większym stopniu niż omawiane powyżej dwie grupy dzieci deklarują zbliżony poziom znajomości historii Polski i Czech. Wśród uczniów szkół podstawowych o dobrej znajomości historii Polski przekonanych jest 17,9% uczniów, o znajomości historii Czech — 12,5%. Wiedzę o Polsce średnio ocenia 73%, natomiast o historii Czech — 81%. Młodzież z Zaolzia lepiej zna historię Czech niż historię Polski. 78,5% uczniów uważa, że zna dość dobrze polską historię, 66,7% — historię Czech. Grupa ta wykazuje dużą znajomość sławnych postaci historycznych, jednak nie do przyjęcia jest jej interpretacja dotycząca znaczenia faktów historycznych dla historycznej przeszłości polskiej ludności Zaolzia. Tak diametralnie różna ocena kluczowych zagadnień związanych z tym problemem może być bowiem pojmowana jako pewien symptom wynaradawiania Polaków na Zaolziu.

Nie przeprowadzono dodatkowych badań na temat formy i częstotliwości kontaktów z Polską, jednak na podstawie wyników badań przeprowadzonych w roku ubiegłym w szkołach na Zaolziu, można stwierdzić, że dzieci te podtrzymują więzy z Macierzą wyłącznie w formie osobistych kontaktów oraz przy udziale środków masowego przekazu, a ich częstotliwość jest bardzo niewielka. Placówki oświatowe, będące jednym z wielu źródeł wiadomości o Polsce okazują się czynnikiem nie zapewniającym Polakom przebywającym poza granicami kraju podstawowego minimum kulturalnego²⁹⁾.

Sądzić można zatem, że poziom znajomości historii Polski i jej kultury jest niższy, niż należałoby się spodziewać. Jednym z czynników przyczyniających się do takiego stanu wiedzy o Macierzy jest mały wpływ szkoły polskiej na przekazywanie wiadomości o Polsce. Szkoła polska w małym stopniu wprowadza w obieg polskiej kultury, ograniczając się jedynie do nauki języka. Należy tu bowiem raz jeszcze podkreślić, iż polskie szkoły na Zaolziu realizują program szkół czeskich. Różnica więc polega tylko na tym, że treści przekazywane są dzieciom w języku polskim³⁰⁾. Programy te dają więc niewiele wiadomości o Polsce.

W umysłach dzieci z Zaolzia powstaje — wobec natłoku różnych informacji o Polsce — nieklarowany obraz naszego kraju. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy wydaje się być to, iż nie najlepszy obraz Polski kreowany był w latach 80-tych przez władze czeskie. Ponadto, uwarunkowania historyczne Śląska Cieszyńskiego, wspólna historia obu narodów, nie zawsze sprzyjały patriotycznemu nastawieniu dzieci do Polski. Ważnym czynnikiem jest również poczucie regionalnego patriotyzmu do Śląska, który

nie zawsze pojmowany był jako klasycznie polski patriotyzm. Na uwagę zasługuje fakt, że Polonię zaolziańską tworzą nie emigranci, ale ludność autochtoniczna. Dzieci pochodzą więc z rodzin mieszkających na tych terenach od pokoleń, mówiących w większości w języku polskim.

Tym bardziej kwestia oceny znajomości kultury i historii polskiej wśród młodego pokolenia Polaków na Zaolziu, próba poszerzenia wiedzy o Polsce, ukształtowania świadomości narodowej Polaków za Olzą, staje się ważnym problemem do rozwiązania w przyszłości.

PRZYPISY

1. A. Brożek: Świadomość narodowa ludności na polskim obszarze etnicznym Śląska W: Zderzenia i przenikanie kultur na pograniczach Opole, 1988.
2. Świadomość narodowa. Praca zbiorowa. R. Dyoniziak, K. Iwanicka, A. Karwińska, Z. Pucek: Społeczeństwo w procesie zmian. Zarys socjologii ogólnej, Kraków 1992, s. 129 (Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „UNIwersitas”).
3. tamże, s. 130.
4. S. Szczepanowski: Idea polska. Wybór pism. Warszawa 1987
5. S. Kieniewicz: Historyk a świadomość narodowa. Warszawa 1984, s. 113.
6. J. Panic: Środowisko rodzinne Jerzego Trzanoskiego 1592—1637, W: Ksiądz Jerzy Trzanoski, życie, twórczość i znaczenie. Czeski Cieszyn 1992, s. 19. Por. na ten temat J. Chlebowczyk: Kształtowanie się świadomości narodowej i początku ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim, „Kwartalnik Historyczny” R. 1959, nr 2, s. 438 nn., Por. też E. Buława: Uwikłania światopoglądu Pawła Stalmacha. „Pamiętnik Cieszyński”, T. 3, Cieszyn 1991, s. 9 nn.
7. J. Londzin: Przyczynek do historii początków ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim, Cieszyn 1926, s. 6.
8. Przykładem może być działalność księdza Mateusza Opolskiego w I połowie XIX wieku czy też grupy młodzieży skupionej wokół Pawła Stalmacha w czasie jego nauki w ewangelickim Gimnazjum w Cieszynie, a także w czasie nauki w Preszburgu (Bratysławie) Por. E. Buława: Uwikłanie światopoglądu Pawła Stalmacha. op. cit. ..., s. 9—12. tenże, Znaczenie osobistych kontaktów Pawła Stalmacha z Jerzym Lubomirskim dla rozwoju polskiego ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim w połowie XIX wieku. „Zaranie Śląskie” 1984, z. 314, s. 229—244.
9. E. Buława: Andrzej Kotula, organizator, publicysta, mediator. „Pamiętnik Cieszyński” T. 4, Cieszyn 1992, s. 34—35.
J. Chlebowczyk: Wybory i świadomość społeczna na Śląsku Cieszyńskim w II połowie XIX w., Katowice — Kraków 1966
10. Ibidem
11. J. Galicz: Związek Śląskich Katolików (1883—1933). Cieszyn 1933, s. 10—14
12. A. Zajac: Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego w okresie szczytowego rozwoju. „Studia i materiały z dziejów Śląska”, Tom 8, Wrocław 1964, s. 324, tamże, dalsza literatura. Por. też J. Heczko: Siedemdziesiąt lat Towarzystwa Polskiego na Śląsku Cieszyńskim (1868—1869). Czeski Cieszyn 1938, s. 7—17.
13. L. Łakomy: Kampania porucznika Jana Łyska w Legionie Śląskim. Katowice 1939, J. Pilch: Z dziejów Robotniczego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Siła” na Śląsku Cieszyńskim. Opole 1987.
14. S. Cybulski: Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego w latach 1918—1920. Studium historyczno-prawne, Opole 1980, s. 168. J. Szczurek: Z wielkich dni Śląska Cieszyńskiego

- część II. Przewrót polityczny i wojskowy. Cieszyn 1918, s. 8—32 E. Buława: Początki polskiej władzy na Śląsku Cieszyńskim. „Zaranie Śląskie” 1962, nr 4
15. E. Szramek: Śląsk jako problem socjologiczny. „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, tom 4, Katowice 1934, s. 37.
 16. W Generalnej Guberni samo przyznanie się do polskiej narodowości równoznaczne było ze zdradą i prowadziło do obozów koncentracyjnych.
 17. W tym zbiorze określił Zaolziak, młodzież z Zaolzia, używać będziemy w odniesieniu do młodzieży obywatelstwa czeskiego, narodowości polskiej, uczęszczającej do szkół z polskim językiem nauczania w Czechach — na Zaolziu.
 18. Przeprowadzone w 1992 r. badania dotyczące znajomości Polski, jej problemów, kultury i historii narodu prowadziły do stwierdzenia, że dziewczęta lepiej orientują się w znajomości powyższych problemów niż chłopcy. Por. J. Suchodolska: Losy szkolnictwa polskiego i znajomość kultury polskiej wśród dzieci z rodzin polskich na Zaolziu. Praca magisterska, Cieszyn 1993, s. 122.
 19. J. Koniecka: Identyfikacja młodzieży polonijnej z narodowością polską — niektóre uwarunkowania i implikacje. Polonijna Oświata Szkolna i Pozaszkolna. Wybrane zagadnienia. Lublin 1985, s. 78—79.
 20. Przeprowadzone badania w tym zakresie dowiodły, że wśród placówek oświatowych, szkoła na Zaolziu jest czynnikiem, który w bardzo niskim stopniu kształtuje obraz Polski i dostarcza na jej temat najmniej informacji. Por. J. Suchodolska: Losy szkolnictwa polskiego i znajomość kultury polskiej wśród dzieci z rodzin polskich na Zaolziu..., s. 124.
 21. tamże, s. 156
 22. Skrót sp — oznacza szkołę podstawową, skrót pp — szkołę ponadpodstawową.
 23. R. Siemieńska: Siła tradycji i siła interesu. O źródłach białego ruchu etnicznego w Stanach Zjednoczonych. Warszawa 1978, s. 30.
 24. M. Szmeja: Orientacja narodowa mieszkańców Śląska Opolskiego. „Przegląd Zachodni” 1990, nr 2, s. 54.
 25. Z. Staszczak: Z metodyki wyznaczania pograniczy kulturowych. „Etnografia Polska” T. 23, 1979, s. 2
 26. Por. J. Suchodolska: Losy szkolnictwa polskiego..., s. 122.
 27. Por. J. Suchodolska: Losy szkolnictwa polskiego..., s. 121.
 28. J. Panic: Wybrane zagadnienia z sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej — Księstwa Cieszyńskiego na przełomie XVI i XVII wieku. W: „Pamiętnik Cieszyński” T. 5, Cieszyn 1992, s. 156.
 29. J. Suchodolska: Losy szkolnictwa polskiego..., s. 156.
 30. Tamże, s. 156